

ULUSLARARASI AMASYA SEMPOZYUMU
4-7 EKİM 2017 - AMASYA

ULUSLARARASI AMASYA SEMPOZYUMU TARİH-DİL-KÜLTÜR-EDEBİYAT

4-7 EKİM 2017 • AMASYA

*INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON AMASYA
HISTORY-LANGUAGE-CULTURE-LITERATURE*

4-7 OCTOBER 2017 • AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI

2. CİLT

(Edebiyat, Dil, Kültür)

AMASYA • 2017

ULUSLARARASI AMASYA SEMPOZYUMU
4-7 EKİM 2017 - AMASYA

ISBN: 987-605-4598-29-8

e-ISBN: 978-605-4598-28-1

BİLDİRİLER KİTABI 2. CİLT (Edebiyat, Dil, Kültür)

Birinci Basım: Aralık 2017

Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabındaki yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Her hakkı saklıdır. Bu kitabın hiçbir kısmı yayıncısının yazılı izni olmaksızın elektronik veya mekanik, fotokopi, kayıt ya da herhangi bir bilgi saklama, erişim sistemi de dahil olmak üzere herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

Editörler:

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
Yrd. Doç. Dr. Cavit GÜZEL
Yrd. Doç. Dr. Gürkan CEVGER
Arş. Gör. Aykut ÖZBAYRAKTAR
Arş. Gör. Mevlüt İLHAN

Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
İpekköy Yerleşkesi/Amasya
Telefon: 0(358) 242 16 13-14 / Faks: 0(358) 242 16 16

KIBATEK

(Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu) Yayınları

Konur Sokak 36/13, Kızılay-Ankara

kibatek@gmail.com www.kibatek.com.tr

Baskı ve Cilt: Başkent Klişe ve Matbaacılık, Bayındır Sokak 30/E,
Kızılay-Ankara

ULUSLARARASI AMASYA SEMPOZYUMU
4-7 EKİM 2017 - AMASYA

LÂMÎ'NİN NEFAHATÜ'L-ÜNS TERCÜMESİNE AMASYALI İKİ MÜELLİF TARAFINDAN YAPILAN ÖZETLEME VE GENİŞLETME ÇALIŞMALARI

The Abstraction and Expansion Works of Two Authors from Amasya
About the Lamii's " Nefahatü'l-Üns "

Doç. Dr. Mücahit KAÇAR
Amasya Üniversitesi
mukac80@gmail.com

Yazma Eser Uzmanı İsmet İPEK
Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
ismetipek87@hotmail.com

Özet

Molla Abdurrahman Câmî, İran'da yetişmiş büyük bir sufi ve şairdir. Şiirin her alanında kaleme aldığı değerli eserlerini yanında büyük sufilerin hayatını anlattığı Nefehatül-Üns isimli eseri de çok önemlidir. Bu kitap, İslâm dünyasında çok beğenilmiştir. Türkçe'ye de Lamii Çelebi tarafından tercüme edilen bu eserin sadece bu çeviriden haberimiz vardı. Lâmiî Çelebi, daha çok Mollâ Câmî'den yaptığı tercümelemlerle tanınmış olup Nefehatü'l-Üns'ü 927'de (1521) Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn ismiyle Türkçeye çevirmiştir. Anadolu'da yetişmiş bazı sufileri de ekleyerek eserde hayatları anlatılan kişi sayısını toplam 646'ya ulaştırmıştır.

Biz bu çalışmada Lamii Çelebi yazdığı tercümeyle ilgili iki kitabı tanıtmaya çalışacağız. Şu ana kadar varlıklarından haberdar olmadığımız iki eser de 17. yüzyılda kaleme alınmıştır. Yazarların birinin ismi Hüseyin b. Mansur, diğersinin ise Kâtip Hacı Ali Efendi'dir. Hüseyin b. Mansur, tercümede yer alan bazı kişileri kendi eserine almamış ve eseri özetlemiştir. Hacı Ali Efendi ise, bu tercümeyle daha da genişletmiş ve kendi eserine başka sufilerin de hayat öykülerini eklemiştir. Bu çalışmada, elimizde tek nüshaları olan bu iki eseri ve yazarlarını tanıtmayı amaçlamaktayız.

Anahtar kelimeler: Mollâ Camî, Lamii Çelebi, Nefehatü'l-Üns, Hüseyin b. Mansûr, Kâtip Hacı Ali Efendi.

Abstract

Molla Abdurrahman Jâmi is a great sufi and poet who grew up in Iran. In addition to the valuable works he has received in every field of poetry, it is also very important that his work titled Nefehat al-Uns tells about the life of great sufis. This book is very popular in the Islamic world. We were aware of translation of this work translated by Lamii Çelebi into Turkish. Lâmiî Çelebi was known to translations from Molla Jâmî, and translated Nefehat al-Uns into Turkic in 927

(1521) under the name of Fütûhu'l-Mücahidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn. By adding some sufis grown in Anatolia, the number of people whose lives were described in the work reached a total of 646

In this study, we will try to introduce two books related to translation written by Lamii Çelebi. So far two works that we are not aware of have been received in the 17th century. The name of one of the authors Hussein b. Mansur, the other is Hacı Ali Efendi. Hussein b. Mansur, some of the people in the translation have not received their own and summarized the work. Hacı Ali Efendi further expanded this translation and added other life stories of his own work. In this work, we aim to introduce these two works and authors, which are the only ones in existence.

Keywords: Mollâ Jami, Lamii Çelebi, Nefehat al-Uns, Hussein b. Mansur, Hacı Ali Efendi.

1. Mollâ Câmî ve Nefehatü'l-Üns'ü¹

Eserleriyle bütün bir İslâm dünyasını etkilemiş olan şâir ve mutasavvıf Mollâ Abdurrahmân Câmî, İran'ın yetiştirdiği müstesnâ şahsiyetlerden biridir. Molla Câmî ve Mevlânâ Câmî ismiyle meşhur olan Abdurrâhmân Câmî, 23 Şaban 817/7 Kasım 1414 tarihinde doğmuştur. Genç yaşta döneminin bütün ilimlerine vâkıf olmasına rağmen bu ilimler Câmî'yi tatmin etmez ve Semerkant dönüşünde gördüğü bir rüya üzerine Nakşibendî şeyhi Sa'duddîn Kaşgârî'ye bağlanmıştır. Sanat hayatının, ilmî ve manevî otoritesinin zirvede olduğu yıllar Hüseyin Baykara dönemidir (1470-1505). Sultan Hüseyin Baykara da kendi devrinin âlim ve şâirlerini anlattığı risalesinde Câmî'den büyük bir övgüyle bahseder.

Câmî sadece Mâverâünnehir ve Horasan'da değil Hindistan'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş bir alanda sultanların, âlimlerin ve şâirlerin saygısını kazanmıştır. Fatih Sultan Mehmet, değerli hediyelerle Câmî'ye bir elçi gönderip ondan kelâmcılar, felsefeciler ve mutasavvıfların görüşlerini mukayese eden bir eser yazmasını istemiş, bunun üzerine Câmî, *ed-Dürretü'l-Fâhire* adlı eserini kaleme almış, ancak eser kendisine sunulmak üzere gönderildiğinde Fâtih vefat etmişti. Molla Câmî, 18 Muharrem 898/9 Kasım 1492 tarihinde seksen bir yaşında vefat etmiştir ve cenazesi, şeyhi Sadeddîn-i Kâşgârî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Hüseyin Baykara, Câmî'nin öldüğü yıl yas ilan etmiş ve birçok şair Câmî'nin vefatına tarih yazmıştır.

Abdurrahman Câmî'nin 883 (1478) yılında Ali Şîr Nevâî'nin isteği üzerine kaleme aldığı Farsça eserin tam adı *Nefehâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds'tür*.² Eserin aslı, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin ilk sûfî tabakat kitaplarından olan *Tabakatü's-Sûfiyye*'sine dayanır. Hâce Abdullah Herevî aynı adı taşıyan kitabını bu eseri tercüme edip yeni biyografiler ekleyerek oluşturmuş, Câmî de Farsça'nın Herat lehçesiyle yazıldığı için anlaşılması zor olan bu tercümeyi

¹ Çalışmamızın bu bölümünde Mollâ Câmî'nin hayatı hakkındaki bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: Okumuş, 1994; Turgut, 2013; Kaçar, 2016.

² Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Uludağ, 2006.

sadeleştirip kendi dönemine kadar yetişen sûflerin biyografisini de ekleyerek yeniden telif etmiştir. “Mukaddemât ve Usûl” başlıklı giriş bölümünden sonra Herevî'nin çağdaşı olup da onun tarafından söz konusu edilmeyen sûflerin biyografilerini anlatarak eserine başlayan Câmî, kendi zamanına kadar yaşamış olan sûflerin tamamını *Nefehât'e* almaya çalışmıştır. Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*'ün giriş bölümünde sûflerin söz ve davranışlarının daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla velâyet, velî, mârifet, ârif vd. tasavvuf terimlerini açıklamıştır.

Sülemî, *Tabakat*'ında 103 sûfînin biyografisini beş bölüm halinde kronolojik sıraya göre anlatmış, Herevî bunlara 120 kadar sûfînin biyografisini eklemiştir. *Nefehâtü'l-Üns*'te ise bu sayı 600'ü bulmaktadır. 34 sûfi kadının biyografisinin verildiği son bölüm Sülemî'nin *Zikrû'n-Nisveti'l-Müteabbidâti's-Sûfiyye* isimli eserinden istifade edilerek yazılmıştır. Câmî sûfleri anlatırken kronolojik sırayı veya yaşadıkları bölgeleri esas almamış, tasavvufî hareketlere ve tarikatlara mensup olanları bir arada anlatmaya çalışmıştır. Böylece eser bir tür tasavvuf tarihi niteliği kazanmıştır. Tasavvuf tarihi bakımından değerli olduğu kadar özellikle Türk ve İran kültürü bakımından da önemli olan *Nefehâtü'l-Üns*'ü Ali Şîr Nevâî, 170 kadar Türk ve Hint kökenli sûfînin biyografisini ekleyerek 901'de (1495) *Nesâyimü'l-Mahabbe* adıyla Çağatay Türkçesi'ne tercüme etmiştir.

2. Lâmiî'nin Nefehatü'l-Üns Tercümesi

Lâmiî Çelebi, 1473 yılında Bursa'da doğmuştur. Ömrünün büyük kısmını yoğun bir telif ve tercüme faaliyetiyle geçiren ve İstanbul'a hiç gitmediği halde eserleriyle İstanbul edebiyat ve tasavvuf muhitlerinde tanınan Lâmiî Çelebi, Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği *Hüsn ü Dil* sayesinde maaşa bağlanınca yalnız ilim ve tasavvuf, eser telif etmekle uğraşarak herhangi bir resmi görev almadı. H. 938/M.1532 yılında vefat eden ve Divan edebiyatının en çok eser veren temsilcilerinden biri olan Lâmiî Çelebi, daha çok Mollâ Câmî'den yaptığı tercümelemlerle tanınmıştır. ³ Mollâ Câmî'nin *Nefehatü'l-Üns*'ünü H. 927/M. 1521'de *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn* ismiyle Türkçeye çevirmiştir. Lâmiî, bu tercümeyi bazı açıklamalar da yaparak Türkçeye geniş bir şekilde tercüme etmiş, Anadolu'da yetişmiş bazı sufileri de ekleyerek eserde hayatları anlatılan kişi sayısını toplam 646'ya ulaştırmıştır. Eserin sadeleştirilmiş metni yayımlanmıştır (Uludağ ve Kara, 2011).⁴

Süleyman Uludağ, *Nefehatü'l-Üns*'ün tıpkıbasımında yer alan inceleme yazısında, Lâmiî'nin tercümesinin eserin aslının yerini tutacak bir güzellikte ve mükemmellikte olduğunu belirterek bu tercümeyi inceleyenlerin de Lâmiî'nin Farsçaya ve günün Türkçesine ne kadar güçlü şekilde hâkim olduğunu anlamakta güçlük çekmeyeceklerini vurgular (Lâmiî Çelebi, 1993: 37).

³ Lâmiî Çelebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Kut, 2003.

⁴ Eser üzerinde şu anda Songül Karaca (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) tarafından bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

3. Kâtip Hacı Ali Efendi ve *Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn* İsimli Eseri

Müellifin hayatı hakkında kendi eserlerindeki kayıtlar ve birkaç kaynaktaki kısa bilgiler dışında bilgi bulunmamaktadır. Müellif eserlerinde kendisinden Hacı Âlî diye bahsetmektedir. Kaynaklarda ise adı Alî ve Âlî şeklinde geçmektedir. Kaynaklardaki bilgilere göre Amasyalı olup Çorbacızâde Hacı Halil Ağa'nın oğludur. Memleketi Amasya'da tahsilini bitirdikten sonra 1643-44 tarihlerinde İstanbul'a gelmiş ve Divan kâtibi olarak devlet görevine başlamış, tahvil kalemi katipliği ve tezkirecilik gibi görevlerde bulunmuştur. 1672'deki Lehistan seferine tezkireci olarak katılması vefatının bu yıllardan sonra olduğunu göstermektedir. 1672'den sonra herhangi bir eseri veya vazifesine dair bir bilgi bulunmamaktadır. *Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn*'den başka *Telhîsu Berki'l-Yemânî, Târîh-i Kamanîçe* ve *Tuhfetü'l-Huccâc* adlı eserleri bulunmaktadır.⁵

Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn, Lâmiî Çelebi'nin yaptığı tercümeyle baştan ve sondan eklemeler yapılarak meydana getirilmiş bir eserdir. 624 varak olan ve Nuruosmaniye 2293'te kayıtlı müellif nüshası divani kırmızı ile yazılmıştır. 27 satırdan oluşan varaklarda başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı varaklarda biyografiler derkenarda yazılmıştır.

Eserinin girişinde Osmanlı'da divân kâtibi olduğunu, görevleri vesilesiyle gençliğinden beri diyar diyar dolaştığını, ömrünü heba edip salih ameller işlemekten uzak kaldığını söyledikten sonra ricâlullâh ve evliyâ-i kirâma muhabbet etmekten başka sığınağı olmadığı için ve onlara duyulan muhabbetin hak yola ulaşmaya sebep olduğuna inandığı için bunların hayatlarını anlatan eserleri okumaya çalıştığını ifade etmiştir. Ona göre bir insan, evliyâullâhın sülûk yolunda yaşadıklarını okudukça gönlünde bir muhabbet doğacak, kendi kusurlarının farkına varacak, onların samimiyet ve ihlaslarından ötürü gönlüne bir inşirâh gelecek, kendisi de Allah'a ulaşma çabasına gireceği için hak yolu bulacak, hakka yakınlaşacaktır. Böylece eski halinden kurtulup kulluk ve yakarma semtine gelecek, evliyâullâha benzemeye çalışacaktır. O, menkıbelerin ve evliya sözlerinin sefer ve seyahat esnasında yol arkadaşı; ikâmet esnasında ise enîs ve meclis arkadaşı olduklarını düşünmektedir. Bu düşünce ile uzun yıllar boyunca menâkıbnâme türündeki eser ve risâleleri defalarca okumuş, üzerlerinde düşünmüş, onlarla bir ünsiyet kurmuştur⁶. 801 sûfînin biyografisini içeren *Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn* de bu uğraşın, bu ünsiyetin bir ürünüdür.

Hacı Ali Efendi, anlattığına göre h.1070 yılında Varad Kalesinin fethi, ardından Erdel ve Temeşvar serhaddinin korunması ve h. 1074 yılında Uyvar Kalesinin fethi ile son bulan dört yıllık zaman diliminde görevli olarak orduda

⁵ Hacı Ali Efendi hakkındaki bilgiler, Musa Taçkın (2004) ve Sadettin Baştürk'ün (2010) çalışmalarından alınmıştır.

⁶ *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, 1b-3a.

bulunmuştur. Bu esnada yanında evliyâ ve meşâyih menâkıbını içeren pek çok eser ve risâle olmasına rağmen daha çok Lâmiî'nin *Nefehâtü'l-Üns*'üyle iştigâl etmiş ve vaktinin çoğunu bu eserin okumasına harcamış, sefer dönüşünde de *Nefehât*'ın istinsahına başlamıştır. Kitabın yarısına geldiğinde ise tarikatların, inâbet ve bey'atin aslında ashab-ı kirâmın ulularından, tâbiînden ve tebe-i tâbiînden doğmuş olmasına rağmen Lâmiî'nin Câmî'nin usulüne uyararak eseri tercüme ettiğini ve ek olarak sadece zamanında yaşayan meşhur şeyhlerin hayatını yazdığını, ayrıca Lâmiî'nin eserinden sonra Osmanlı Devleti'nde yaşayan velilerin hayatının yazılmadığını ve adlarının anılmadığını hatırlamıştır. Bunun üzerine ashâb-ı kirâmın ulularını, tâbiîni, tebe-i tâbiîni ve ilk sûfileri eserinin başına ekledikten sonra Lâmiî'nin vefatından sonra yaşayan meşhur sûfileri ve Osmanlı Devleti'nde şöhret bulan meşâyih de bu kitaba zeyl olarak yazmak niyetine kapılmıştır. Böylece Lâmiî'den sonraki sûfileri sağlam kaynaklardan duyduğu gibi veya zikrettiği bazı eserlerden alarak tarikatlarına göre esere yerleştirmiş, Lâmiî'nin tertibinden farklı olarak eserini 1 mukaddime, 4 rükn ve 1 hâtimededen oluşturmuştur. Lâmiî Çelebî'nin dibâcesini ise mukaddimededen önce yazmıştır. Biyografileri verirken yer yer "Lâmiî Çelebî şöyle nakl eder ki, şöyle rivâyet eder ki.." şeklinde ifadeler kullanmış olsa da bazı şahısların biyografisinde Câmî'nin eserinden de istifâde ettiği anlaşılmaktadır. "*Nefehât* ve tercemesinde" ibâresi de karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Eserin yazılma serüveni *Nefehât* ile iştigâlden kaynaklanmış olmakla beraber Hacı Ali Efendi, başka başvuru kaynaklarından da istifade etmiştir. İstifade ettiği diğer kaynakları şu şekilde zikretmektedir:

Faslu'l-Hitâb; Reşehât; Terşihât; Tabakât-i Şa'rânî; Tezkiretü'l-Meşâyih; Behcetü'l-Ebrâr; Tabakâtu'l-Fukahâ ; Tarîh-i Hamîs; Mevzûâtü'l-Ulûm; Târîh-i Hâce Sa'deddîn; Kühü'l-Ahbâr; Şakâik-i Nu'mâniyye; Behcetü't-Tevârîh; Lemezât-i Hulvî; Menâkıbu'l-Muttakîn (Münîrî Efendi); Kûtu'l-Vâridât; Risâle-i Beyâniyye; Risâle-i Şemseddîn Sivâsî; Muhâdaratu'l-Mısıriyye; Âşıkpaşazâde Târîhi.

Müellif eserinin içeriğini ise şu şekilde anlatmıştır:

Mukaddime: Hazret-i Ebu Bekr-i Sıddîk radiyallahu teâlâ anhudan çâr-yâr-ı güzîn ve aşere-i mübeşşereden sitte-i bâkiye ve küberâ-i sahâbe-i sâlikîn ve tâbiîn ve tebe-i tâbiînden meşâyih-i mütekaddimîn rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmain zikrindedir. Bu kısımda 45 kişinin biyografisi anlatılmıştır.

Rükn-i Evvel: *Nefehâtü'l-Üns*'den Mevlânâ Lâmiî merhum tercüme edip vaz' u tertib eylediği üzere Hazret-i Şeyh Ebû Hâşim-i Sûfî kuddise sırrahu'l-azizden Şeyh Ahmed Gazzâlî hazretlerine değin mastûr u mezkûr olan meşâyih-i mütekaddimîn-i kümmelîn ile ziyâde meşhur u ma'rûf ba'zı küberâ-i ârifîn u vâsilîn zikrindedir. Bu rüknde 157 kişinin biyografisi anlatılmıştır.

Rükn-i Sâni: Hazret-i Hâce Ebu Ya'kûb Yûsuf-i Hemedânî kuddise sırrahu'l-azîzden mütesilsil olduğu üzere küberâ-i hâcegân-i

Nakşibendiyyeden ve tevâif-i sûfiyyeden ba'zı meşâyih ve sulehâ-i sâlikîn zikrindedir. Bu rüknde 151 kişinin biyografisi anlatılmıştır.

Rükn-i Sâlis: Sultânu'l-meşâyih Hazret-i Şeyh Abdulkâdir el-Ceylânî ve ona tâbi olan meşâyih-i fihâm ve Hazret-i Seyyid Ahmed el-Bedevi ve fukarâsı ve devlet-i Osmâniyyede vâki' bazı meşâyih ve sâlihîn zikrindedir. Bu rüknde 146 kişinin biyografisi anlatılmıştır.

Rükn-i Râbi': Şeyhü'ş-şuyûh Abdulkâhir es-Sühreverdî hazretleri ve ondan teselsül bulan meşâyih-i kibâr-i ârifîn ve eizze-i vâsilîn ile asrının ba'zı meşhurları ve tarîkat-i silsile-i sülûkları, ona peyveste olan Zeyniyye ve Halvetiyye ve Celvetiyye ve Bayramiyye ve Gülşeniyye meşâyih ve sâlikîni zikrindedir. Bu rüknde 243 kişinin biyografisi anlatılmıştır.

Hâtîme: Nisâ-i ârifât zikrinden sonra nisbet-i tarîkat ve sülûku olmayan ba'zı ricâlullâh ve melâmet sûretin ihtiyâr eden mecâzîb zikrindedir. Burada 45 kadın evliya (Nefehât Tercümesinde 33) ve 4 melâmî evliya olmak üzere toplamda 49 kişi anlatılmıştır.

4. Hüseyin b. Mansûr ve *Menâkıbu'l-Ebrâr* ve *Mecâmiu'l-Ahyâr* İsimli Eseri

Hüseyin b. Mansûr'un kimliği hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmamıştır. Kendisi eserinde "bu fakîr-i bî-mikdâr hâdimu'l-fukarâ'i ve'l-ebrâr a'nî *Hüseyin bin el-Manşûr el-Ma'denî* 'an vilâyeti Amâsya" diyerek bize ismini vermekte ve Amasya'nın Ma'den kazasından olduğunu ifade etmektedir.

Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesinde BA1179 numarada bulunan eser, Halil b. Ahmed tarafından 2 Ramazan 1066/24 Haziran 1656 tarihinde istinsâh edilmiştir. 289 varaktan oluşan eser, nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Eserde, Lâmiî'nin Mollâ Câmî'nin *Nefehâtu'l-Üns*'ünün tercümesi olan *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn* özetlenmiştir. Hüseyin b. Mansûr bu hususu şöyle dile getirir:

vaqtâ kim bu hizbu'l-baħruñ mü'tâla'asıyla muğtenem ve mesrûr u müşerref olup şol ki kendü tab'ıma mülâyim ü münâsib düşdi. 'Arabîden ve Fârisîden ve eger Türkîden olsun Telhîş murâd olınu içtihad olındı. Tâ kim her tâlib-i 'ale'l-maķaşid ve'l-me'tâlib 'ale'l-müdâm serî'u'l-merâm ola.

Fakat, eser tarafımızca incelendiğinde bu çalışmanın sadece bir özetleme değil, aynı zamanda bir seçme olduğunu da tespit etmiş bulunmaktayız. Yani, Hüseyin b. Mansûr, Lâmiî'nin eserinde anlatılan 646 evliyadan sadece 292'sini eserine almış, onları da Lâmiî'nin eserinde yer alan şeklinden çok büyük oranda kısaltarak, hatta çoğu yerde sadece ele alınan kişi hakkında önemli hususları vurgulamakla yetinerek almıştır. Ayrıca Hüseyin b. Mansûr'un burada kullandığı ifadeler de kendi şahsî cümleleri değil, yine Lâmiî'nin *Nefehatü'l-Üns* tercümesinde geçen ifadelerin kısaltılmış şekilleridir. Örneğin

Hüseyin b. Mansûr, Lâmiî'de 5 yaprakta anlatılan Abdullâh İlâhî'yi sadece 5 satırda kısaca anlatmıştır. Bu bölümde görüleceği üzere, Hüseyin b. Mansûr, Lâmiî Çelebi'nin Abdullâh İlâhî hakkındaki giriş mahiyetindeki bilgileri özetlemiş ve kendisi hakkındaki 5 yapraklık bölümde yer alan diğer bilgilere değinmemiştir:

Adı Abdullâhdur. Mevlüdları Simâvdur ki Rûmda Germiyân vilâyetinde bir nâhiyedir. Nitekim kendileri Türkî yazdukları *Meslek* kitabında demişdür ki Beyt:

در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو
کرچه خود را از تکلف دور کرد از دیر کاه

Sinn-i temyîze varıcak ulûm-ı zâhiriye meşgul olmuşlar. İslâmbolda Zeyrek câmii medrese iken anda bir mikdâr şügl etmişler. Ba'de gönüllerine şügl-i Acem dâiyyesi düşüp Mevlânâ Tusî ile ki ulemâ-yı asrdan idi İstanbuldan azm-i Horâsân etmişler. Ve hazret-i Şeyh Mevlânâ Tusî yanında bir mikdâr dahı ulûm-ı zâhirîye iştiğâl gösterip sonra Hâce Ubeydullâh Semerkandî'nün hidmet-i şerîfi ile müşerref olmuşlardır.

Eserde yer alan diğer bölümlere baktığımızda da kendisi birçok evliyâ hakkında hiçbir açıklamada bulunmadan sadece kendilerinden aktarılmış meşhûr bir sözü ve kendileriyle ilgili ilginç bir olayı anlatmakla yetinmiştir. Aşağıda eserin değişik bölümlerinden bu hususa örnek olacak evliya biyografileri verilmiştir. Çalışmamızda kendileri hakkındaki bilgileri örnek olarak verdiğimiz evliyalar, Hüseyin b. Mansûr'un eserinde de sadece bu kadar anlatılmıştır:

Velîd bin 'Abdullâh (el-Sakâ) kıddise sırruhu: Ol demişdür ki: "Zünnün demişdür, bâdiyede bir zengî gördüm. Her bâr ki Allâh dir yüzi ak olurdu. Zünnün demişdür, her kimse ki Allâh diye meyü'l-ħakîke anuñ şıfatı mütebeddil olur. Ve ol demişdür ki faqr adı ol kimseye müsellemdür ki hergiz ħâtırına Ĥağ'dan ħayrı nesne gelmeye ħalbi zâkir ola. [65a]"

Dâvud bin Aħmed Dârânî kıddise sırruhu: Ebû Süleymân Dârânî'nün ħarındaşıdır. Ol demişdür ki "Ĥoş âvâzdan müte'eşşir olmak gönül ħastalığına ve za'fına işaretdür ki aña 'ilâc etmek gerekdür. [67b]"

İbrâhîm Setenbe Herevî kıddise sırruhu : Ol demişdür ki "Her kim dilerse ki kemâl-i şerefe irişe gerekdür ki yedi nesneyi yedi nesnenüñ üzerine ihtiyâr eyleye. Faqrı ħinâ üzerine, açlığı tokluk üzerine, alçaklığı yükseklik üzerine, mezelleti 'izzet üzerine, tevâzu'ı kibr üzerine, ħüzni feraħ üzerine, mevti ħayât üzerine." Ve yine ol demişdür ki "Eger cümle ħalâyıka benüm şefâ'atüm ħabûl ile bir pâre toprağı bağışlamış olur. [69a]"

İbrâhîm Acurî kıddise sırruhu: Ol dimişdür ki لأن تردّهمك الى الله ساعة خير لك مماطلعت عليه الشمس Ya'ni "Bir sâ'at ğamuñı Allâh için eylemek saña hayırludur dünyâdan ve dünyâda olandan. [70a]"

Kâtip Hacı Ali Efendi ise, Lâmiî Çelebi'nin eserinde genel cümle yapısını ve metnin ana omurgasını bozmamakla birlikte çoğu yerde cümlelerin daha rahat anlaşılmasını sağlayacak müdahalelerde bulunmuş, bazı yerlerde de metne fazladan birkaç cümle eklemiştir. Kâtip Hacı Ali Efendi'nin çalışmasının da Lâmiî'nin eseriyle ortak ve farklı yönlerinin görülmesi için aşağıda Abdullâh İlâhî hakkındaki bölümün ilk sayfasının Lâmiî ile Kâtip Hacı Ali Efendi'nin eserlerindeki kısımlarını aşağıya karşılaştırarak alıyoruz. Kâtip Hacı Ali Efendi tarafından Lâmiî'nin tercümesine eklenen kelime ve cümleler tarafımızca vurgulanmıştır.

Lâmiî Çelebi	Kâtip Hacı Ali Efendi
<p>Adı Abdullâh mevlidi Simâv'dur ki Germiyân vilayetinde bir nâhiyedür. Nitekim kendüler Türkî yazdukları Meslek kitâbında demişdür ki beyt</p> <p>در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو کرچه خودرا از تکلف دور کرد از دیر کاه</p> <p>Sinn-i temyîze ericek ulûm-ı zâhireye meşğul olmuşlar ve İstanbul'da Zeyrek Câmi-i şerîfi medrese iken anda bir miqdâr şuğl etmişler. Göñüllerine şuğl-ı Acem dâiyesi düşüp Mevlânâ Tûşî ile ki ulemâ-i aşırda idi. İstanbul'dan azîmet-i Ğorâsân eylemişlerdür. Ve Ğazret-i Şeyh yine Mevlânâ 'Alî-i Tûşî yanında bir miqdâr dañi ulûm-ı zâhireye iştiĝâl göstermişler ve göñüllerinde bir âteş dañi peydâ olup ıztırâba düşmişler hemân kitâblarını bir yire cem eyleyüp hücrelerinde od yanar imiş Ğâtırına bu gelmiş ki oda uralar. Ve yine eyitmişler ki oda yakmağdan şuya şalıvermek yeğrekdür. Bu esnada bir derviş kapuda Allâh demiş. Ğazret-i Şeyh dervîşi içerüye çağırıp eyitmişler, biz seni lisân-ı Ğakğ tutdık, şü kitâbları oda mı uralum yoğsa şuya mı şalalum. Derviş eyitmiş, şimdi ben üşürüm şol pöstu arğama ver. Arğasına vermiş, derviş eyitmiş ikisini dañi eyleme, şat ve bahâlarını fuğarâya ver ammâ şol kitâbı degül diyü elin sunup bir kitâb almış bu saña gerek olur demiş, meger kim risale-</p>	<p>Mevlânâ Lâmiî raħimehullâhu te'âlâ Nefeħât tercemesinde böyle yazup zıkr eylemişdir ki <u>nâm-ı Serîfleri</u> 'Abdullâh ve <u>maħlas-ı laţifleri İlâhî'dir</u> ve mevlidleri <u>diyâr-ı Anatolî'da Burusa kurbında vâki</u> Simâv'dur ki Germiyân vilâyetiniñ <u>ma'mûr ve meşhûr</u> bir nâhiyesidür. Nitekim kendüleri yazdukları Meslek nâm kitâbında irâd edüp buyurmuşdur. Şi'r:</p> <p>در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو کرچه خودرا از تکلف دور کرد از دیر کاه</p> <p>Sinn-i temyîze gelüp ericek 'ulûm-ı zâhireye meşğul olmuşlar ve <u>evâ'illerinde</u> İstanbul'da Zeyrek Câmi'i medresesinde iken bir miqdâr şuğl eylemişler. Göñüllerine şuğl u <u>taħşil-i</u> 'Acem dâ'iyesi düşüp Mevlânâ 'Alî-i Tûşî merhûm ile 'ulemâ-i 'aşrın ğüzîdesi idi İstanbul'dan 'azîmet-i Ğorâsân etmişler. Fe-emmâ Ğazret-i Şeyh İlâhî kıddise sırruhü yine Mevlânâ 'Alî-i Tûşî yanında bir miqdâr dañi 'ulûm-ı zâhireye iştiĝâl göstermişler lâkin göñüllerinde bir âteş dañi peydâ olup ıztırâba düşmişler ki hemân kitâblarını bir yire cem' eylemişler hücrelerinde od yanarmış Ğâtırlarına bu Ğuţûr edüp gelmiş ki kitâblarını oda ura. <u>Ğirü Ğâtırlarına gelür</u> ki oda yakmağdan şuya şalıvermek yeğrekdür. Bu <u>esnâ-i</u></p>

i meşâyiḥdan imiş. Şeyh anunla âmil olup Semerkandda Hâce Ubeydullâh hazretlerinin hizmet-i Şerifleriyle müşerref olmuşlar (Lâmiî Çelebi, 1993: 460-461).

dağdağada hücreniñ kapusunda bir dervîş Allâh demiş. Hazret-i Şeyḥ dervîşi içerüye kıgırup aña eyitmişler, bu maḥalde biz seni lisân-ı ḥaḳḳ tutdık, şu kitâbları oda mı uralum yoḥsa şuya mı şalalum. Dervîş eyitmiş, ben üşümüşüm şol pöstu arḳama ver ki *bir mîkdâr ıssınam*. arḳasına *postu* vermiş, ba'dehü dervîş eyitmiş ki *bu fikriñ* ikisini daḫi eyleme hemân şat ve bahâlarını fuḳarâya taşadduḳ ver. Ve elin uzadup bir kitâb almış bu saña gerek olur demiş, meḡer kim *ol risâle kelimât-ı meşâyiḫi câmi' tarîḳa-i sülûkı mübeyyin Hazret-i Hâce 'Ubeydullâh kaddesallâhe te'âlâ esrârahünüñ te'lifî imiş ki soñra da Hazret-i Şeyḥ İlâhî'ye ḡâyetde mühimm ve lâzım olmış. Ve'l-ḥâşıl ol dervîşiñ sözüyle 'âmil olup ve tarîk-i seyâhatle cânib-i Semerkand'a 'azîmet etmişler. Varup vuşul bulduklarında toḡrı âsitân-ı kerâmet-nişân-ı* Hâce 'Ubeydullâh hazretlerine yüz sürmüşler ve hizmet-i Şerifleriyle müşerref olmuşlar [304a].

Sonuç

Molla Abdurrahmân Câmî'nin *Nefehatü'l-Üns*'ünün Lâmiî tercümesiyle ilgili bu iki eserin varlığının ortaya çıkmasıyla, bu eserle ve evliyaların hayatlarıyla ilgili çalışmalar yapanlar için yeni kaynaklar ortaya çıkmış olmaktadır. Özellikle Kâtip Ali Efendi'nin çalışmasının metninin yayımlanmasıyla⁷ hem Lâmiî'nin *Nefehât* tercümesini aktaran hem de ondan sonraki daha başka evliyaların hayatlarını da içeren derli toplu ve çok kapsamlı bir eser istifadeye sunulmuş olacaktır. Bu iki eserin ortaya çıkması, bizlere kütüphane raflarında keşfedilmeyi bekleyen zengin kaynak değerindeki eserlerin varlığı hakkında bilgi vermektedir. Amasyalı iki müellifin aynı yüzyılda on yıl arayla böyle değerli iki eser kaleme almış olmaları, Amasya'nın Türk-İslâm kültür tarihi içerisindeki önemli yerini bir kez daha ortaya koymaktadır.

⁷ Eser üzerinde İsmet İpek bir doktora tez çalışması (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) hazırlamaktadır.

Kaynakça

Baştürk, Sadettin (2010). *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil Ve Metin)*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hüseyin b. Mansûr. *Menâkıbu'l-Ebrâr ve Mecâmiu'l-Ahyâr*. Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesinde: BA 1179.

Kaçar, Mücahit (2016). *Mollâ Câmî'nin Poetikası*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Kâtip Hacı Ali Efendi. *Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn*. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye: 2293.

Kut, Günay (2003). Lâmiî Çelebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 96-97.

Lâmiî Çelebi (1993). *Nefehatü'l-Üns Min Hadaratil-Kuds*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Okumuş, Ömer (1994). Abdurrahman Câmî. *Türkiye Vakfı Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 94-99.

Taçkın, Musa (2004). *Ali Efendi ve Târih-i Kamanîçe Adlı Eseri (Metin ve Tahlil)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turgut, Kadir (2013). *Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uludağ, Süleyman (2006). *Nefehatü'l-Üns. Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 521-522.

Uludağ, Süleyman-Mustafa Kara, (2011). *Evliya Menkıbeleri*. İstanbul: Pinhan Yayınları.